

УДК 343.982.4

БЕЗПАЛЬКО С.В., здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ ТА УГРУПОВАНЬ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ПІДРОБЛЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ, ЇХ ЗБУТОМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ

Анотація. Систематизована інформація про осіб і злочинні угруповання, які займаються підробленням документів. Проаналізовані їх соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні та соціально-рольові ознаки.

Аннотация. Систематизирована информация о лицах и преступных группировках, которые занимаются подделкой документов. Проанализированы их социально-демографические, уголовно-правовые, морально-психологический и социально-ролевой признаки.

Summary. The information on persons and criminal groupings which are engaged in forging of documents is systematised. Their socially-demographic, criminally-legal, moral and psychological and socially-role signs are analysed.

Ключові слова: документ, підроблення документів, використання підроблених документів.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із науковими практичними завданнями. Значення вивчення особи злочинця для попередження злочинів важко переоцінити. Про це красномовно говорить специфіка кримінології, головним завданням якої є попередження злочинів та профілактичний вплив на осіб, які схильні вчиняти злочини.

Проблема особи злочинця – одна із центральних і найбільш складних кримінологічних проблем. Її вивчення є істотною передумовою успішної розробки теорії попередження злочинів, оскільки саме особа є носієм причин їх вчинення. Можна також сказати, що особа злочинця – основна й найважливіша ланка всього механізму злочинної поведінки. Ті її особливості, які породжують таку поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом попереджувального впливу [15, с. 85].

Автори вітчизняного курсу кримінології справедливо зазначають, що «однією з основних складових предмета науки кримінології є вчення про особу злочинця. Без нього неможливо до кінця з'ясувати всі інші кримінологічні проблеми, будь то детермінанти злочинності чи організація боротьби з нею» [7, с. 92].

Під особою злочинця розуміється як правило сукупність її соціально значимих негативних властивостей, які впливають у поєднанні із зовнішніми умовами (ситуацією) на злочинну поведінку [15, с. 85].

З таких основних положень ми виходили досліджуючи особу злочинця, який вчинив злочин передбачений ст. 358 КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Відсутність в українській юридичній науці прикладних розробок проблеми запобігання підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту, використання підроблених документів, відповідних рекомендацій для практики, обмежує можливість правоохоронних органів у проведенні на належному рівні змістовної боротьби з цим злом. Окремі проблеми протидії такому злочину були в центрі уваги фахівців у галузі кримінального права та кримінології, про це свідчать роботи вітчизняних та зарубіжних вчених М.О. Алієва, О. Бріліантова, О.М. Ватутін,

Д. Гончарова, А.І. Дагіте, А.Д. Джафаров, О.О. Лєві, Б. Пінхасова, Г.Ф. Полєнова, В.С. Постнікова, Ю.В. Щігальова та ін. Однак у працях названих авторів питання кримінологічна характеристики аналізованих злочинів не розглядалися або розглядалися фрагментарно.

Метою статті є виокремлення та систематизована інформації про осіб і злочинні угруповання, які займаються підробленням документів. Аналіз соціально-демографічних, кримінально-правових, морально-психологічних та соціально-рольових ознак таких осіб та угруповань.

Підроблення документів та їх використання може вчинятися як одинаками, так і групою осіб, що залежить від різних об’єктивних і суб’єктивних факторів, які ми й спробуємо розглянути.

Першою групою ознак, які характеризують особу, яка вчиняє підроблення документів є *соціально-демографічні ознаки*. Тобто це характеристика особи за статтю, віком, освітою, місцем народження та проживання, громадянством, іншими відомостями демографічного характеру.

Проведене нами дослідження (абсолютна виборка за 2007 – 2009 рік) щодо віку таких злочинців показало такі дані : 14-15 років – 6 осіб, 16-17 років – 54 особи, 18-24 роки – 882 особи, 25-28 років – 711 осіб, 29-39 років – 1971 особа, 40-49 років – 2940 осіб, 50-59 років – 2394 особи, 60 років – 183 особи. Це свідчить, що найбільш показові вікові групи представлені таким чином : 29-39 років – 21,6 %; 40-49 років – 32,2 %; 50-59 років – 26,2 %. Що стосується неповнолітніх, то на цю категорію припадає не більше – 0,5-0,7 %.

В цілому проведене дослідження свідчить, що найбільш схильними до вчинення таких злочинів є особи зрілого та старшого віку, тобто вже після тридцяти років, на цю категорію припадає більше 80% від загальної кількості вивчених осіб.

В цілому ці дані корелюють з дослідженням проведеним М. Фіалко, за даними цього дослідника 10, 9% злочинців це особи у віці 18-25 років, 7 % – 25-30 років, 18,2 % – 30-40 років, 32,8 % – 40-50 років, 29,8 % – 50 і більше років [14, с. 96 – 97].

Що стосується статеві належності, то серед засуджених: 62,2 % – чоловіки, 37,8% — жінки. Дані інших дослідників незначно різняться : 64% – чоловіки, 36 % – жінки (2004 рік, Департамент інформаційних технологій МВС України), 64,4 % – чоловіки і 35,6 % – жінки [14, с. 97]. Тобто жінки вчиняють близько третини підроблень документів.

Освітній рівень засуджених за вчинення підроблення документів та їх використання такий : повна вища і базова вища освіта – 1482 осіб (16,2 %), професійно-технічна – 2823 (30,9 %), повна загальна середня та базова загальна середня – 4491 (49,1 %), початкова загальна та без освіти – 345 (3,8 %). Тобто, вчинення таких злочинів є характерним для досить освічених осіб, які мають як максимум вищу освіту і як мінімум загальну середню (разом вони складають більше 95 % осіб).

За дослідженнями науковців серед аналізованих осіб 95,6% – громадяни України, і тільки незначну частину – 2,3 % становлять іноземці [14, с. 97].

Щодо ознак, які носять кримінально-правовий характер, то серед осіб, які вчинили злочин вперше – 92,2 %, на момент вчинення злочину мали судимість – 7,8 %.

Усвідомлюючи місце мотиву та мети в кримінологічній характеристиці особи, науковці наголошують, що ці характерні ознаки є ключовими в механізмі формування злочинної поведінки [5, с. 87 – 89].

Тому, значимим для профілактичної діяльності є мотиви вчинення підроблення документів. В основі будь-якої злочинної поведінки завжди лежить певний фактор, який

спонукує, її мотив, виявлення й вивчення якого служить успішному попередженню діянь [9, с. 13 – 47]. Мотиви підроблення документів можуть бути найрізноманітнішими, але по суті, у переважній більшості це, звичайно корисливі мотиви – “прагнення одержати яку-небудь матеріальну вигоду, користь”. За нашим дослідженням такий мотив мав місце у 96,6 %, а легковажний, безвідповідальний мотив був характерний для 3,4 % засуджених за підроблення документів.

Проведене нами дослідження показує, що мотиви підроблення документів умовно можна розділити на три основні категорії. В одних випадках підроблені документи, особливо виконані шляхом копіювання на сучасній комп’ютерно-множильній техніці, з’являються на світ за віковими мотивами, тобто, як доказ однолітками своєї здатності точно відтворити захисні елементи документів. Цікаво відзначити, що в таких ситуаціях нерідко можна простежити вплив підбурювача, який втягує в такий спосіб неповнолітнього в злочинну діяльність.

В інших випадках підроблення документів є засобом вирішення дрібних життєвих завдань: придбання випивки, покупки недорогих речей і т.ін. Як правило, це підлітки, особи, які деградували, часто судимі в минулому. Виготовлені ними підроблені документи часто бувають низької якості, а кількість випадків злочинної діяльності є незначною.

Нарешті, відомий найнебезпечніший варіант становлення наміру на вчинення підроблення документів, коли підроблення документів задумується як засіб досягнення життєво важливої мети: особистого ствердження, збагачення, досягнення певного соціального рівня. Це може бути викликано невизнанням суспільством здібностей або незатребуваністю таланта, певних осіб, а також завищеною самооцінкою особи. При цьому підроблені документи, як правило мають досить високу якість і погано розпізнаються при їх пред’явленні.

Проведене нами дослідження свідчить, що у підроблення документів та їх використання, як правило, втягується невелике коло осіб. Такі злочинні угруповання відрізняються стабільністю складу, при цьому часто члени злочинної групи пов’язані між собою родинними зв’язками або минулими судимостями. Необхідно підкреслити, що проведений аналіз злочинів, пов’язаних з підробленням документів, показує, що характер дій злочинців в останні роки перетерпів істотних змін: ремісників-одинаків замінили групи, які займаються підробленням документів, підвищився ступінь їх суспільної небезпеки, вони стають більш витонченими, відрізняються високим професіоналізмом, глибокою конспірацією й стабільністю зв’язків, відбувається консолідація злочинного елемента, поліпшення технічної оснащеності й озброєності злочинних угруповань.

За нашими дослідженнями 88,2 % підроблень документів було вчинено злочинцями-одинаками і тільки 11,8 % – групою осіб. При цьому рольовий розподіл був притаманний тільки 1,2 % випадків. У іншій груповій діяльності усі особи виступали у ролі виконавців.

За іншим дослідженням одноособово вчинено 89,4% таких злочинів, а у складі групи – 10,6 %, при цьому розподіл на співучасників був характерний для 0,3 % випадків [14, с. 98].

Однак, на нашу думку, це тільки свідчить про те, що правоохоронні органи рідко викривають організовані злочинні угруповання, які займаються підробленням документів, адже якщо тільки в графу пошуковика комп’ютерної мережі Інтернет ввести слово «диплом про освіту», то можна отримати сотні сторінок, на яких готові виготовити будь-який документ про будь-яку “освіту”. Що красномовно говорить про

недостатню ефективність діяльності правоохоронних органів щодо виявлення злочинних угруповань, які підробляють документи. Адже особи зі сторінок Інтернету готові виготовити “документ про освіту”, безпечно доставити його замовнику, при цьому безпечно отримати за це гроші, як правило переказуються на кредитну картку, чи іншим переказом. А справжність такого “документа” інколи навіть гарантується, тобто в окремих випадках можливе внесення відомостей про задні іспити до різноманітних залікових книжок чи екзаменаційних відомостей.

Отже, в організованих групах досить чітко простежується розподіл обов’язків з урахуванням спеціальних знань і інших якостей, необхідних для заняття підробленням документів. Учасників таких груп можна розділити на організаторів, виготовлювачів і збувальників. Залежно від виконуваної ролі, їм властиві різні характеристики особи.

Відповідно до ст. 27 КК України, організатором підроблення документів є особа, яка організувала вчинення таких злочинів, керувала їх підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації. Найчастіше організатор є лідером злочинної групи й ініціатором її створення [8, с. 80].

Як правило організатор здійснює весь комплекс функцій по підборі “кадрів”, керуванню групою, розробці плану, знаходженню каналів збуту підроблених документів, вживанню заходів до її безпеки, розподілу доходів, залученню в групу нових учасників, вирішення конфліктів, що виникають у групі [4, с. 30 – 31].

Дослідження показало, що на чолі організованих злочинних груп, які займаються підробленням документів, найчастіше ставали особи чоловічої статі, середнього віку, найбільш активні, енергійні, рішучі, що володіють злочинним і життєвим досвідом, твердим характером. Завдяки таким якостям вони можуть вселити віру в себе, підкорити собі інших, керувати злочинною діяльністю й, відповідно, одержувати більшу частину злочинного доходу. Часто організатором і виготовлювачем підроблених документів у невеликих за чисельністю злочинних групах є одна особа. У цьому випадку їм притаманні всі властивості, перераховані нижче для осіб, які займаються підробленням документів.

У більших злочинних угруповань, у яких підроблення документів є однією зі сфер діяльності, це особи, часто раніше судимі за інші злочини, які є злочинними авторитетами або “злодіями в законі”. Самі організатори особистої участі у підробленні й збуті можуть і не приймати, вони тільки організують процес, фінансують цю діяльність, одержують і розподіляють доходи [4, с. 31 – 32].

Організаторів підроблення документів умовно можна поділити на дві групи — організаторів підроблення й організаторів збуту підроблених документів, іноді ці функції поєднуються. Особи, які підробляють документи й організатори в організованих злочинних групах, як правило, самі не займаються збутом підроблених документів, що перешкоджає їх виявленню [4, с. 30 – 31].

Організаторами підроблення документів частіше стають люди, які мають зв’язки в злочинних колах, мають можливість переміщення по країні й часто змінюють місце проживання. Нерідко злочинці мають контакти на міжрегіональному й міжнародному рівнях [3, с. 56; 4, с. 31 – 32].

У зв’язку із цим осіб, які займаються підробленням документів умовно можна розділити на дві більші категорії осіб за способом, обраним ними для виготовлення підроблених документів.

Злочинцям, які підробляють документи кваліфікованими способами (це способи підроблення, що вимагають спеціальних навичок і знань, які виходять за рамки звичайних і дозволяють виготовляти підроблені документи, які мають велику подібність до справжніх): малювання, типографські методи друку, фотоспособи, лиття печаток, штампів, гальванопластика й ін., відповідає такий портрет. Це, як правило, особи середнього віку, що володіють певним рівнем технічної й професійної підготовки й відповідними здібностями. Процес виготовлення підроблених документів є прерогативою чоловіків, жінки в групах, які займаються підробленням документів, частіше виконують функцію збувальників продукції й постачальників необхідної сировини.

Особи, які займаються підробленням документів, завжди повинні мати у своєму розпорядженні комплекс спеціальних знань (залежно від способу підроблення документів) – у поліграфії, цинкографії, гальванопластичі, мати навички токарських робіт, граверної і ювелірної справи, в області комп’ютерної техніки й т.д. Причому зовсім не обов’язково, щоб ці знання набувалися в навчальних закладах або при роботі з даних спеціальностей. Іноді спеціальність підроблювача документів може бути далека від навичок, необхідних для такої “роботи”, хоча це зустрічається досить рідко. Аналіз практики показує, що частіше все-таки, якимось чином спеціальність осіб, які займаються безпосереднім підробленням документів, пов’язана із процесами, застосовуваними ними при виготовленні таких документів. При підробленні документів злочинці використовують не тільки свої професійні, але й побутові навички. Проявляються вони у вигляді окремих прийомів, використовуваних пристосуваннях, способі виконання технічних завдань, які постають перед ними і, звичайно, виборі самого предмета підроблення. Саме цим і обумовлена своєрідна неповторність застосовуваних злочинцем прийомів.

Таким чином, знаючи предмет підроблення документів, спосіб виготовлення, матеріали й пристосування, використані злочинцем, можна приблизно сказати, якими якостями він володіє, і використовувати цю інформацію для попередження злочинів.

При підготовці до злочину особи, які займаються підробленням документів ведуть ретельне вивчення будь-яких джерел, що містять інформацію з поліграфії, граверної справи і т.п. Знаходячи їх у знайомих, за місцем роботи, в мережі Інтернет, а іноді й викрадаючи їх у публічних бібліотеках. Для одержання необхідних навичок і доступу до устаткування, злочинці можуть влаштуватися на роботу, пов’язану з даними процесами, або вступати в контакт із особами, що працюють на таких підприємствах. А також це може робитися з метою придбати, викрасти, замовити, виготовити або використовувати на робочому місці необхідне устаткування й матеріали. Необхідно відзначити, що підроблення документів високої якості найчастіше здійснюється за межами тієї країни, документи якої підробляються. Це відбувається, насамперед, тому, що законодавство більшості країн менш жорстко карає тих підроблювачів документів, які зайняті підробкою документів не своєї, а чужої країни. Та і якщо підроблювач документів перебуває в іншій країні, то розкрити даний злочин набагато важче, а й відповідно вести якусь попереджувальну або профілактичну роботу фактично неможливо.

Перш ніж почати потокове виробництво підроблених документів, злочинці проводять велику кількість експериментів, у ході яких домагаються великої подібності між своєю продукцією й справжніми документами, виготовляють за допомогою різних фахівців оригінальне устаткування. Необхідно відзначити, що це люди з великою силою волі, фактично фанатики своєї справи, тому що заняття підробленням документів

вимагає багато часу й завзятості. Іноді підготовка до виготовлення підроблених документів високою подібністю до справжніх займає декілька років.

Для того щоб мати більше вільного часу, окремі із засуджених злочинців звільнялися з постійного місця роботи, міняли професію або оформлялися фіктивно й цілком перекваліфіковувалися на підроблення документів. Серед осіб, засуджених за безпосереднє підроблення документів, чимало так званих «кулібіних» талант яких, не знайшовши застосування на виробництві, реалізується із злочинною метою.

Особам, які виготовляють підроблені документи некваліфікованими видами підробки, методом часткової підробки, з використанням копіювально-множної й комп'ютерної техніки – характерний молодий вік від 16 до 30 років.

Поширення кольорової копіювально-множної техніки змінило й “портрет” злочинців, які займаються безпосереднім підробленням документів. Сучасні підроблювачі документів, здебільшого, вже не володіють “високим професіоналізмом”, і в цьому змісті їхня діяльність менш небезпечна, ніж, наприклад, у випадку вчинення злочину кваліфікованими способами. Сучасні підроблювачі документів оснащені комп'ютерно-множильною технікою і їм не потрібні особливі таланти, вони не будуть роками готуватися до вчинення злочину, коли досить тільки натиснути на кнопку «ксерокса» і одержати будь-який підроблений документ [13, с. 115 – 116]. Це можуть бути особи, які відповідно до своєї професійної діяльності мають доступ до копіювально-множної й комп'ютерної техніки, чи мають таку техніку в особистому користуванні. У зв'язку із цим серед них більше “умільців-одинаків”, іноді зустрічаються навіть неповнолітні (як ми вже зазначали таких близько від 0,5 до 1 %).

Нерідко таким способом підроблення документів користуються особи, які вже мають певний кримінальний досвід: судимі за шахрайство, службове підроблення і тому подібні злочини або мають знайомих серед таких осіб. Вони діють, в основному, поодиночки або залучають невелике коло осіб (родичів або знайомих) для реалізації підробленої «продукції».

Як бачимо, до підроблення документів можуть бути причетні люди різного віку (як ми зазначали з певною варіацією від 16 до 60 років) і різного соціального стану, які іноді мають досить високий рівень освіти (як зазначалося 95 % мають максимум вищу освіту і як мінімум загальну середню). Необхідно відзначити, що рівень освіти завжди привертав увагу радянських кримінологів. Серед соціально-демографічних ознак йому приділяється важливе місце. В 60 – 70-ті роки минулого століття в радянській кримінології деякі автори наводили зв'язок між рівнем освіти й злочинною поведінкою. Відзначалося, що злочинці мають незначний освітній рівень, який у них значно нижчий, ніж у законослухняного населення [11, с. 50; 12, с. 34].

Ми поділяємо думку ряду інших науковців, не згодних із цією точкою зору [6 та ін.]. Особливо це відноситься до виготовлювачів підроблених документів з високою подібністю до справжніх. В даному випадку мається на увазі не тільки факт одержання освіти в навчальному закладі, але й набуття її шляхом самоосвіти. Як свідчить вивчена практика рівень освіти в осіб, які безпосередньо підробляють документи, трохи вищий, ніж в інших злочинців. Більше того, працівники органів внутрішніх справ повинні враховувати, що в тих випадках, коли вони зіштовхуються з висококваліфікованою підробкою, у їх “супротивника” може виявитися досить високий рівень освіти. Кваліфікованість способу підроблення документів однозначно свідчить про високий рівень професіоналізму злочинця [13, с. 115 – 116].

На наш погляд, з урахуванням сучасного стану підроблення документів, осіб, які безпосередньо підробляють такі документи (залежно від способу підроблення як

сукупності взаємозалежних дій по підшукуванню, придбанню й (або) розробці матеріалів і технічних пристосувань, а також послідовному їх використанню) можна також розділити не на дві, а на три основні групи.

Перша група – особи, які виготовляють підроблені документи одиничними екземплярами шляхом часткової підробки справжніх (переклеюють фотокартки у справжні документи, змінюють листки в паспортах і т.ін) підручними засобами, без використання спеціальних пристосувань і матеріалів. У цю групу можна віднести злочинців-одинаків, які самі виконують всі дії по виготовленню підроблених документів. Такі злочинці, як правило, не мають спеціальних знань, пов'язаних з технологією виготовлення справжніх документів. Найчастіше вони ж самі й збувають свою продукцію, але можуть залучати до реалізації й своїх близьких, чи родичів та знайомих.

Друга категорія – особи, які виготовляють повністю підроблені документи різним тиражем, способами, що значно відрізняються від технології виготовлення справжніх документів, із застосуванням побутових приладів, різних пристосувань і матеріалів споживчого призначення. Це особи, що володіють певною сукупністю знань щодо технології виготовлення справжніх документів, а також залежно від застосовуваного ними способу підроблення відповідними знаннями в області поліграфії, фотосправи, цифрових технологій і т. ін., що мають доступ або володіють відповідними кольоровими копіювальними апаратами, комп'ютерним устаткуванням, друкарськими й іншими пристроями. Як правило, представники даної категорії виготовляють підробки досить низької якості.

Третя категорія – особи, що виготовляють повністю підроблені документи значним тиражем комбінованими способами, у тому числі з використанням типографського поліграфічного обладнання, спеціальних засобів і видаткових матеріалів. Це особи, що володіють комплексом спеціальних знань щодо технології виготовлення справжніх документів і способів їх захисту, які володіють певним рівнем підготовки, професійно займаються підробленням найчастіше паспортів громадян певної країни, посвідчень водія, документів на право володіння автомобілем, документів про освіту. Ними за технологією, близькою до справжніх, виготовляються підробки середньої якості, як правило така злочинна діяльність здійснюється за межами місця проживання цієї особи, і підроблені документи реалізуються в іншій місцевості, через знайомих збувальників чи мережу Інтернет.

Висока якість підроблення документів і спосіб їх виготовлення в ряді випадків можуть свідчити не тільки про високий рівень професіоналізму виготовлювача і його освіти, але також і про ступінь організованості “кримінального виробництва”, способах і каналах збуту підроблених документів, у деяких випадках і про місце їх виготовлення.

Підроблювачі документів використовують, як правило, той самий спосіб виготовлення, і практично не змінюють “свою технологію” підроблення, у застосуванні якої сягнули певної майстерності. Але, не зупиняючись на досягнутому, вони найчастіше «працюють» над підвищенням якості підробок.

Підроблювачі, які підпадають під визначення другої й третьої категорії, як правило, є членами якої-небудь організованої злочинної групи, до складу якої, крім інших учасників, входять збувальники.

Аналіз слідчої практики дозволяє зробити висновок про “розмивання” портрета типового збувальника підроблених документів. До фактів збуту підроблених документів можуть бути причетні особи різного віку, освіти, соціального стану й роду занять. Інколи через міжнародний, транснаціональний характер підроблення документів (паспортів громадян певної країни, документів які надають право власності на автомобіль), до кримінальної

відповідальності за вчинення злочинної діяльності в складі організованої групи притягуються громадяни різних держав і громадянства. За збут підроблених документів, на території України затримуються як громадяни сусідніх прикордонних держав – колишніх союзних республік, країн співдружності (СНД), так і громадяни держав, які знаходяться від України на значній відстані. Незважаючи на сформовану ситуацію, на нашу думку, все-таки можна виявити низку закономірностей, які характеризують збувальника підроблених документів (залежно від способу виготовлення, виду документів, а також приналежності до злочинної групи).

Як показує аналіз слідчої та судової практики, у збуті підроблених документів можуть брати участь: а) посередник – особа, яка є сполучною ланкою між виготовлювачем і кур’єром (або збувальником); б) кур’єр – особа, яка здійснює функції по зберіганню й транспортуванню кримінальної продукції до збувальника; в) збувальник – особа, яка безпосередньо здійснює продаж підроблених документів (безпосередній збувальник).

Розглядати ланцюжок збуту підроблених документів, думаємо, найкраще й логічніше із самої низової ланки – безпосереднього збувальника з тієї причини, що, як правило, про вчинення цього злочину дізнаються по його кінцевому результаті.

Для збувальника не обов’язкова наявність спеціальної підготовки й високих інтелектуальних здібностей. Здебільшого – це люди нижчих соціальних кіл, схильні до вчинення різних злочинів загальнокримінальної (корисливо-насильницької) спрямованості й близькі до кримінальних кіл, підготовлені до здійснення злочинів своїм способом життя. Збутому підроблених документів низької якості (одиничних екземплярів), а також дрібним “роздрібним” збутом підробок середньої якості, виготовлених на суміжних територіях, найчастіше замаються підроблювачі-одинаки й, відповідно, особи, найняті (завербовані) кур’єрами злочинних груп підсобників документів. Серед збувальників переважають особи без постійного місця роботи і як правило особи, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності.

Кур’єрами, які здійснюють функції по зберіганню й транспортуванню підроблених документів від виготовлювача до збувальника, частіше можуть виступати особи, професія яких пов’язана із частими переїздами, міжміськими й міжнародними відрядженнями, можливість легальної міграції (водії-дальнобійники, провідники й інші працівники різних видів міжнародного й міжміського транспорту) або навпаки – особи без постійного місця роботи й певного роду занять. Необхідно відзначити, що посередники – особи, які постачають кур’єрів невеликими партіями підроблених документів, а також особливо обережні збувальники, які вдаючись до допомоги кур’єрів, можуть не розкривати їм вміст «посилки», а лише повідомляти місце час і адреса “одержувача”.

Отже, збувальників підроблених документів умовно можна розділити на кілька груп: 1) виготовлювачі підроблених документів; 2) друзі й знайомі виготовлювачів; 3) сторонні особи, спеціально втягнуті у злочинну діяльність для збуту; 4) члени злочинних угруповань по виготовленню й збуту підроблених документів; 5) члени злочинних угруповань різної спрямованості; 6) оптові перекупники, не пов’язані з виготовлювачами; ненавмисні збувальники (не підозрюють про підробленість документів).

Посередники – особи, які є ланкою, що поєднує виготовлювача і збувальника, нерідко є й організаторами дрібнооптового збуту підроблених документів. Вони відрізняються комунікабельністю, мобільністю, як правило, зв’язками в злочинному світі, ретельно планують злочинну діяльність.

У тому випадку, якщо виготовлення підроблених документів організувала й контролює злочинна група, збут здійснюється через створену злочинну мережу

посередників, кур’єрів і збувальників. На основі аналізу слідчої та судової практики в типовій структурі сучасних організованих злочинних груп, які займаються таким видом злочинної діяльності як підроблення документів, залежно від виконуваних функцій умовно можна виділити такі фігури: 1) організатор підроблення й збуту таких документів (залежно від масштабу злочинної групи, а також обсягів і способів підроблення документів ці функції може виконувати сам виготовлювач підроблених документів) [10, с. 184]; 2) виготовлювач підроблених документів; 3) посередник – особа, яка є ланкою, що поєднує виготовлювача і кур’єра (або збувальника); 4) кур’єр – особа, яка здійснює функції по зберіганню й транспортуванню кримінальної продукції до збувальника; 5) збувальник – особа, яка безпосередньо здійснює продаж підроблених документів.

При цьому принцип організації злочинної групи (побудова за принципом «земляцтва», національній ознаці й ін.) істотної ролі не відіграє. Це теж одна з особливостей, характерна для транснаціональної злочинної діяльності.

В останні роки відзначається розширення сфери діяльності окремих груп, які займаються підробленням документів. Встановлено, що деякі злочинні групи, які спеціалізуються на виготовленні й поширенні посвідчень водія, документів про освіту, паспортів про громадянство, стали займатися також підробкою грошей та цінних паперів. Такі групи мають, як правило, яскраво виражений міжнародний характер. Непоодинокими стали випадки, коли до підроблення документів, а також до оптової й посередницької діяльності по їхній реалізації підключаються злочинні групи різної злочинної спрямованості в тому числі організовані на етнічній основі (азербайджанці, чеченці й ін.), але до складу цих груп можуть входити й особи інших національностей [10, с. 184].

Про діяльність злочинних груп підроблювачів документів свідчать такі обставини : а) виявлення підроблених документів, виготовлених по одній технології (які мають єдине джерело походження), на територіях, значно віддалених одна від одної – регіональний, міжрегіональний, міждержавний (транснаціональний) характер злочинної діяльності; б) виготовлення підроблених документів такими способами, які дозволяють отримати значний тираж кримінальної продукції середньої й високої якості; в) одночасний випуск в обіг значної кількості підроблених документів; г) переміщення через державні кордони значного обсягу підроблених документів, у тому числі контрабандним шляхом; д) наявність ієрархічної структури й ланцюжка збувальників підроблених документів; е) специфічна поведінка осіб, підозрюваних у вчиненні підроблення документів (наприклад, відкрита протидія слідству) і ін.

Зазначимо, що злочини, вчинені групами злочинців завжди являють підвищену суспільну небезпеку, у порівнянні з аналогічними діями, вчиненими окремими особами. Кримінологи, які досліджували різні проблеми протидії організованих злочинності, неодноразово відзначали, що будь-яка злочинна група є не простим механічним додаванням якогось числа осіб, які спільно вчиняють злочини. Кожна злочинна група, поєднуючи на основі спільного здійснення суспільно небезпечної діяльності кількох людей, які прагнуть до досягнення єдиної злочинної мети, з тим або іншим ступенем організованості, фактично перетворюється в єдиний суб’єкт кримінальної діяльності, у якому спостерігається професійний поділ злочинної праці [1, с. 175; 2, с. 40 – 41; 3, с. 57].

Висновки.

У даній статті ми розглянули осіб і злочинні угруповання, які займаються підробленням документів. Проаналізували їх соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні та соціально-рольові ознаки. Однак, зазначимо, що

комплексне вивчення особи злочинця не повинне обмежуватися встановленням певних окремих ознак, які як правило поверхнево характеризують особу, а повинне здійснюватися з достатньою глибиною й у взаємодії.

Використана література

1. Всеволодов В.Н. Учет социально-психологических особенностей организованных преступных групп в предупреждении и пресечении их деятельности / В.Н. Всеволодов // Социально-психологические проблемы органов внутренних дел : межвуз. сборн. науч. тр. – К. : УАВД, 1993. – С. 175 – 185.
2. Головина Г.В. Личность участника организованной преступной деятельности / Г.В. Головина // Следователь. – 2004. – № 1. – С. 40 – 42.
3. Журавльов В.П. Кримінологічна та психологічна характеристика організованих злочинних форм об'єднань у новому Кримінальному кодексі України / В.П. Журавльов, П.М. Муженко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4. – С. 44 – 57.
4. Корж В.П. Характеристика криминальных функций в организованном преступном образовании / В.П. Корж // Российский следователь. – 2005. – № 10. – С. 30 – 33.
5. Кримінологія. Загальна та особлива частини : підруч. / за ред. І.М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.
6. Кудрявцев В.Н. Проблемы причинности и криминологии / В.Н. Кудрявцев // Вопросы философии. – 1971. – № 10. – С. 79 – 80.
7. Курс кримінології. Загальна частина : підручник : у 2-х кн. – [Кн. 1] ; відп. ред. Кондратьев Я. Ю., заг. ред. Джужи О. М. – К. : ЮрІнком Інтер, 2001. – 345 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / [Андрушко П.П. та ін.] ; за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.Ф. Фесенка. – [3-є вид., переробл. та допов.]. – К. : Правова єдність, 2009. – [Т. 1]. – 962 с.
9. Петелин Б.Я. Установление мотива и цели преступления / Б.Я. Петелин ; под ред. Ратинова А.Р. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1979. – 128 с.
10. Расследование преступлений, совершаемых в сфере экономической деятельности : учебное пособие / Н.Р. Божкова, Е.Н. Быстряков, Л.В. Галанова, О.А. Гарига и др. ; под ред. Фирсова Е.П. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 288 с.
11. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР / А.Б. Сахаров. – М. : Госюриздат, 1961. – 279 с.
12. Теоретические основы предупреждения преступности / [Ю.М. Антонян, А.Э. Жалинский, В.К. Звирбуль, В.В. Клочков и др.] ; отв. ред. Звирбуль В.К., Клочков В.В., Миньковский Г.М. – М. : Юрид. лит., 1977. – 256 с.
13. Тімошенко Н.О. Вплив розвитку сучасних технологій на документообіг / Н.О. Тімошенко ; матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави”. – Одеса, 2004. – С. 115 – 117.
14. Фіалка М. Кримінологічні риси особи, яка вчиняє злочинне діяння, пов'язане з підrobкою документа та його використанням / М. Фіалко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 10. – С. 96 – 99.
15. Шиханцов Г.Г. Криминология : учебник для вузов / Г.Г. Шиханцов. – М. : ИКД “Зерцало-М”, 2001. – 368 с.

~~~~~ * * * ~~~~~